Un italienist bănățean

MIRELA BONCEA

Este vorba de Ilie Trăilă, avocat din Oravița, care și-a dedicat o bună parte a muncii sale problemelor de ortografie a limbii române. El și-a desfășurat activitatea de filolog după 1880, când ofensiva împotriva etimologismului a devenit extrem de virulentă. Adepții fonetismului în ortografia românească au ajuns, în cele din urmă, la soluția extremă a unui „pur-fonetism". În această tendință se înscrie și concepția lui Ilie Trăilă. El și-a publicat opiniile „în cele mai importante periodice culturale ale vremii, („Transilvania", „Foaia diecesană", „Revista școlară" etc.), ele având *un rol decisiv în neutralizarea (în combaterea) recrudescențelor latinizante (și nu numai ortografice) din Banat și Transilvania"* (Oallde 1983: 173-174). Propunerile sale de reformă ortografică au fost adunate în lucrarea *Simplificarea grafici și ortografíi*, apărută în 1899 la Caransebeș, în Tiparul Tipografiei Diecesanei. În același an și în același loc ea a fost reprodusă și în „*Almanach* edat de Reuniunea învățătorilor dela școalele confesionale gr.-or. din diecesa Caransebeșului din incidentul adunării generale iubiliare ținute în zilele de 10/22 și 11/23 Septemvrie 1895, cu care ocasiune s'a inaugurat monumentul lui Constantin Diaconoviciu-Loga. Editura Comitetului Reuniunii".

Activitatea avocatului bănățean, devenit prin forța împrejurărilor un recunoscut specialist în problemele ortografiei limbii române, a fost marcată de două evenimente fundamentale: publicarea de către Titu Maiorescu, în 1866, la Iași, în „Edițiunea și Imprimeria Societății Junimea", a lucrării fundamentale pentru istoria ortografiei românești, *Despre scrierea limbei române*, republicată apoi în *Critice* din 1874 și 1908, pe de o parte, și ședința Academie Române din 1880, când, în *Raportul* prezentat, Titu Maiorescu face precizarea, devenită apoi loc comun în discuțiile despre ortografie, că „ortografia propusă în proiectul de față este întemeiată pe un fonetism temperat prin necesități etimologice", în opoziție cu vechea ortografie a Academiei „întemeiată pe un etimologism temperat prin concesii fonetice". De altfel, încercând să tempereze excesele „fonetiștilor", Titu Maiorescu spunea răspicat, încă în *Despre scrierea limbei române* că

BDD-A32044 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:18 UTC)

„el nu este un principiu general și absolut al scrierii române, ci trebuie restrâns în mod esențial", deoarece „niciun popor nu scrie cum pronunță .și nu pronunță cum scrie" (Maiorescu 1978: 314-315). Ca atare, „Fonetismul nu este un *principiu fundamental* al scrierii, ci este o regulă secundară, supusă adevăratului principiu, care este cel intelectual" (Maiorescu 1978: 331-332).

Referindu-se la etimologism, Ilie Trăilă constată evanescente raţiuni politice izvorâte dintr-un fel de „complex de inferioritae", scrierea latinizantă având menirea de a recupera oarecare întârziere în recunoașterea latinității noastre, așa încât „ne-am însuflețit (*absit invidia dicto)* de iluzii frumoase, sau, mai bine zis, de utopia, a transforma numai decât și în toată forma pre Român în neaoș Quirit, [...] amăgiți de speranța că latinizându-ne la estrem forma scripturii, lumea și politicește ne va ridica la un rang cu națiunile surori [...]" (p. IV). Dar, precizează el în continuare, „Am avut noi înainte vreme ortografia lui Cipariu și dicționare, ca ale lui Laurian și Maxim și nici o nație sororă n-a venit în extaz de vedenia nouă, nimenea nu și-a pus degetu pe rana sorții fraților de lângă Dunăre și Carpați". De fapt, în ultimă instanță, „Cultura, virtuțile cetățenești și vitejia câștigă prietenia și frățietatea popoarelor, nu reclamele sarbede de înrudire! Latini suntem și vom fi și de om scrie limba noastră cu hieroglife sau cuneice" (p. IX). Mai mult, „aceste sisteme nu s-au adeverit capabile a deveni avere comună a tuturor stratelor din soțietatea românească, ci înstrăină și înspăimântă poporu de carte, făcându-l să creadă că screrea corectă ar fi un lucru pre care el cu greu îl poate învăța". În cele din urmă, lingvistic vorbind, „nici sistemul nostru pur etimologic de pie memorie, nici cel eclectic de azi, care nu este alta decât mascarea celui dintâi prin aplicarea diacrizelor, - nu împreună exigențele *ortoepografii*, pentru că nu sunt capabile să acopere perfect și neîndoielnic sunetele după cuprinsu lor tonic (p. VII)[1].

Tot un argument extralingvistic stă, de fapt, și la baza tezei sale despre superioritatea principiului fonetic, al „purfonetismului", cum spune el, căci „ortografia numai atunci se înalță la valoarea sa adevărată, când și poporu de rând se poate folosi de dânsa în aceeași formă ca și oamenii de litere și o poate practica după reguli simple, logice și pricepute de mintea sa naturală" (p. IV). De altfel, teza ridicării culturale a poporului a fost unul dintre argumentele cruciale extralingvistice care a șubrezit cu totul baza națională a etimologismului. Un moment crucial în această luptă a fost anul 1880 și se datorește academicienilor N. Quintescu și V. Babeș. Aceștia, în

BDD-A32044 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:18 UTC)

cadrul dezbaterilor din Academia Română în legătură cu cele două principii ortografice s-au pronunțat ferm în favoarea celui fonetic. „Cultura cere o ortografie cât se poate mai simplă, mai firească, prin care cunoștințele să se poată lăți în popor mai cu înlesnire”, a spus primul, iar V. Babeș a fost chiar mai tranșant: „O ortografie este cu atât mai bună, cu cât poate să se răspândească mai lesne în popor, răspândindu-se prin mijlocul ei cultura. O ortografie grea sau muncită ar fi logică, numai doară atunci când o națiune n-ar avea altceva să facă decât a se ocupa cu ortografia. Ortografia este un instrument, iar nu scop. Scopul este lățirea culturei”. Se poate spune că „demersul lui Vincențiu Babeș din 1880 a constituit – după excepționala demonstrație *lingvistică* maioresciană – cel de al doilea moment hotărâtor care a marcat victoria ortografiei fonetice românești” (Oallde 1983: 169-170).

După ce trece în revistă eforturile din alte limbi de a se ajunge la o scriere fonetică și după ce subliniază faptul că „sistemu ce-l practicăm azi în ortografie nu reclamă decât puțină corectură în condiția de unificare a sonurilor derivate și de consecuțiune în scriere” (p. IX), Ilie Trăilă ajunge la concluzia fermă că „Acesta [principiul fonetic] este un ideal în arta scrierii, spre care înăintează omenimea de mii de ani. [...] Și fiindcă o *stenofrafare*, excelsior o *fonografare* a sunetului și a vorbi pe altă bază și mai practică în momentele de față nu ne este imaginabilă, am afirmat și susțin că admiterea simplificării formelor gramaticale conform uzului general și preste tot *adoptarea fonetizmului pur* în ortografie, drept o veritabilă pârghie a culturii noastre, *denotă progres*” (p. XIII).

Din perspectiva ortografiei limbii italiene Ilie Trăilă propune eliminarea *cratimei* și a *apostrofului,* fără discriminare (Oallde 1983: 173). Aceasta presupune o scriere aglutinată a unor părți de vorbire, de regulă neaccentuate. De subliniat faptul că el aplică acest tip de ortografie, în mod sistematic, doar în *Prefațiunea* la volumul amintit, în textul propriu-zis al lucrării aceste norme fiind ignorate. Ne vom opri în cele ce urmează asupra ortografiei *pronumelui personal și reflexiv*.

În primul rând este vorba de plasamentul acestora anterior auxiliarului de perfect compus:

pers. I sg.: *De aceea **mam** decis a scoate broșurica aceasta* (p. IV);
*Învățători[i] ... **mau** priceput (p. IV);*

pers. a II-a sg. [calea aceasta] ***ia** păstrat unitatea fonetici[i] și a gramatici[i]* (p. VII)

BDD-A32044 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:18 UTC)

pers. I pl.: ***neam*** *însuflețit de iluzii frumoase* (p. IV);
după cum **nea** *dat Provedința rostu și portu* (p. IV);
neau *izbit departe de vulg (p. IV);*

pers. a III-a pl.: *observațiunile ce* **leam** *cules în decursu anilor și* ***leam*** *dat espresiune* (p. III).
Că de ce nam urmat nici eu în toate proiectelor ce ***leam*** *făcut (p. XII)*;

pron. reflexiv: *limba noastră a apucat această direcțiune și* ***șia*** *întocmit și gramatecă pe coarda aceasta* (p. V);
Abandonarea formi gramaticale [...] ***sa*** *generalizat la totalitatea Românilor* (p. V).

Aceeași situație și la condițional-optativ și, mai rar, la conjunctiv:

pron. pers.: *Accentuarea în scrisoare [...] nu o putem încunjura, oricît* ***neam*** *feri de ea* (p. V);
Credința [...] că numai aceste ***iar*** *da limbi[i] noastre timbru latinității, e o naivitate* (p. VIII);

pron. reflexiv: *prin aplicarea prea expeditivă a accentelor la finea cuvîntului* ***sar*** *delătura orice dubietate în înțeles* (p. V).
Cetitoru inteligent va ști ***săș*** *aleagă dintrînsu ce este de ales* (p. XII).

Mai rar se întâlnește postpunerea pronumelui personal pe lângă verbul regent:

Nu mai fantaza Române de etimologie, ci ***laso*** *în știrea lui Dumnezeu* (p. VIII).

Frecventă este, în schimb, postpunerea la gerunziu:

pers. a III-a sg. *înstrăină și înspăimântă poporu de carte,* ***făcându*** *să creadă că scrierea corectă, ar fi un lucru, pe care el cu greu îl poate învăța* (p. VII);

pers. I pl. *amăgiți de speranța că* ***latinizîndune*** *la estrem forma scripturi[i] ne va ridica la un rang cu națiunile surori* (p. IV);

pers. a III-a pl. *întonarea finalelor și a penultimilor înfluințază și dirigă prozodia cuvintelor,* ***dîndule*** *înțeles diferit* (V).

BDD-A32044 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:18 UTC)

O altă normă prevede eliminarea **apostrofului** la forma negativă a verbului:

pers. I sg. ***nam*** *de observat alta, decât că am fost silit să premit această temă* (p. V);

pers. a III-a sg. *nici o nație suroră* **na** *venit în extaz de vedenia nouă* (p. IX);

no *să ise permită intrarea în alfabetul nostru* (p. X);

pers. a III-a pl. *gramatiști[i] fie că* ***nau*** *aflat de vrednică elucrubațiunea mea [...], fie că nau buturit încă preste ea* (p. IV).

De asemenea la pronumele reflexiv urmat de auxiliarul perfectului compus, de regulă la persoanele a III-a singular și plural:

pers. a III-a sg. *spre ajungerea scopului, pentru care* ***sa*** *făcut propriamente invențiunea scripturi[i]* (p. IV);

nu mi ***sa*** *dat prileju, să reflectez* (p. IV);

pers. a III-a pl. *Învățători[i] [...]* ***sau*** *alăturat la vederile mele* (p. IV);

gramatiști[I] nu ***sau*** *pronunțat de loc* (p. IV);

aceste sisteme nu ***sau*** *adeverit capabile a deveni avere comună* (p. VII).

În cazuri rare, pronumele personal apare aglutinat negației:

de ce să ***nul*** adoptăm [fonetismul] *dară și noi* (p. VIII).

Fenomenul apare, sporadic, și la relativul *ce* urmat de pronume personal:

prejudiții și îndătinări, ***cel*** *robesc pe om prin uz îndelungat* (p. XIII).

Replicând, fără a se referi explicit la limba italiană, așa cum o face, invocând „metoda italiană” atunci când discută „schimbarea consoanelor *c* și *g*, în *ce, ci* și *ge, gi* și restituirea sunetelor prin formula *che-chi, ghe-ghi”* (p. 27), replicând așadar celor care i-au reproșat renunțarea la cratimă și apostrof în favoarea contragerii, Ilie Trăilă aduce următoarele justificări, pe care le redăm în ortografia preconizată de el:: „Mi sa mai făcut obiecțiune strașnică la contragerea în scriere a pronumelor și particulelor cu cuvintele următoare sau premergătoare, după cum se contrag în graiu viu („sa dus”,

BDD-A32044 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:18 UTC)

„lam văzut", „mi bine", „ochiumi ride", „făcîndumise", „astăzi", „cîtuș de cît", „totodată" și altele) pe motivu, că dacă se omit semnele analitice (tireu și apostrofu), asta iar face greutate instructorului în gramatică și chiar cetitorului.

Aș! Că doară toate limbile vii și moarte au cuvinte contrase. Cum se pot analiza acelea? Dar să se pună în cumpănă cîștigu scriitorului față de greutatea analitici, de carea numai copii în școală se mai ocupă spre marea pagubă a liberi cugetări.

Cetitoru, după puțină îndatinare respective *desvațare* dela metodu cel vechi, nu se va mai împedecade nici o dubietate în senz, precum nu se împedecănici auditoru la auzu graiului viu, pentrucă omu nici odată nu pricepe construcția și nu cuprinde înțelesu lanțului de cuvinte din frază, ci trebue să aștepte pînăce aude vorba finală și uneori chiar accentu, tonul final al ziceri" (p. XI-XII).

Sistemul ortografic al lui Ilie Trăilă a fost dezbătut în perioada 1896-1899 în adunările învățătorești și a fost publicat, după cum am văzut, „în cele mai importante periodice culturale ale vremii": „Transilvania", „Foaia diecesană", „Revista școlară" și altele. „Gramatiștii" însă nu i-au acceptat propunerile sau, pur și simplu, le-au ignorat, ceea ce i-a produs autorului lor o profundă mâhnire. Dacă învățătorii s-au alăturat vederilor sale, „Partea cea maii mare însă și spețial gramatiști nu sau pronunțat de loc, fie, că naŭ aflat de vrednică lucrubațiunea mea, pentru a se ocupá de dînsa, fie, că naŭ buturit încă preste ea în revistele „Transilvania" și Foaea Diecesană" din 1898" (p. IV). În ciuda acestui fapt, sistemul său „a avut, în anii '90 ai secolului trecut, *un rol decisiv în neutralizarea (în combaterea) recrudescențelor latinizante (și nu numai ortografice)din Banat și Transilvania.* [...]". Mai trebuie subliniat faptul că, „*deși ar fi putut s-o facă*, bănățenii (învățătorii, intelectualii, în genere) n-au adoptat totuși „sistemul" lui Ilie Trăilă, *din rațiuni de solidaritate culturală cu toți românii*. Singurele sisteme ortografice, în vigoare în Banat, au fost, mereu, sistemele academice" (Oallde 1983: 173-174, sublinierile aparțin autorului).

Note:

1. Citatele sunt date după textul din volumul publicat separat (v. *supra*) Am adaptat scrierea la normele ortografice actuale, păstrând însă anumite structuri morfo-lexicale specifice timpului sau autorului, mai cu seamă cele din exemplele ilustrative.

BDD-A32044 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:18 UTC)

Bibliografie

Draica 2010 — Dumitru Draica, *Contribuții la istoria ortografiei românești*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.

ILR 1978 — *Istoria lingvisticii românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București (Coordonator: acad. Iorgu Iordan).

Maiorescu 1978 — Titu Maiorescu, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon. Studiu introductiv de Eugen Todoran, București.

Oallde 1983 — Petru Oallde, *Lupta pentru limbă românească, în Banat. Apărarea și afirmarea limbii române, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Editura Facla, Timișoara.

Șuteu 1976 — Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, Editura Academiei R. S. R., București.

BDD-A32044 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:53:18 UTC)